

Zaboravljeno ime, zaboravljena djela, zaboravljen naslov, zaboravljen sadržaj: *Ukraina Latina* Panasa Fedenka

Na razvoj discipline neolatinistike presudan je utjecaj imao razvoj povijesti i teorije književnosti. Dmytro Čyževs'kyj 1942. godine u Pragu objavljuje svoj priručnik *Povijest ukrajinske književnosti (Istorija ukrajins'koji literatury)* u kojem, razmatrajući sadržajne i formalne značajke baroknih djela, vjerojatno prvi put skreće pozornost na jedno važno pitanje: “Problematika ukrajinske latinističke književnosti iz doba baroka općenito je zanimljiva: ona je gotovo posve neistražena. Već smo spominjali brojne kijevske traktate i priručnike. Ali tu su i brojne pjesme pisane na latinskom, djelomično snažno obilježene mjesnim koloritom (od pjesnika prisjetimo se Javors'kog, Prokopovyča, Skovorode). Tu su i pisma na latinskom (nama su, dakako, zanimljiva ona s književnim obilježjima: i u vezi s njima prije svega treba spomenuti Skovorodu kao autora stilski zanimljivih pisama)” (Čyževs'kyj 1942: 129).

Također u Pragu Čyževs'kyj 1944. godine objavljuje i studiju *Ukrajinski književni barok*, a dvadeset pet godina poslije, na VI. slavističkom kongresu u Pragu, o ukrajinskom će baroku početi raspravljati i ukrajinski znanstvenici. Nakon što je Čyževs'kyj u proučavanje književnog procesa uključio estetske kriterije, neolatinistička se književnost, kao i ostale sastavnice ukrajinske književnosti, počinje razmatrati kao vrijedan fenomen unutar kulturnog procesa.

Čyževs'kyj je nastavio sa svojim istraživanjima povijesti ukrajinske književnosti te je 1956. godine, ovoga puta u New Yorku, objavio prošireno izdanje već spomenute *Povijesti ukrajinske književnosti*. U dopunjenoj verziji nalazi se i posebno izdvojen *Ekskurs II* (ukupno ih je pet), koji je naslovio *Književnost na latinskom jeziku*. Autor ponovno ističe kako “još uvijek ne postoji pregled ukrajinske književnosti na latinskom jeziku, nema čak ni pripremljenih radova na tu temu. Stoga se moramo ograničiti tek na opća razmatranja” (Čyževs'kyj 1956b: 318).

Ta opća razmatranja svode se na konstataciju da je u XVI. stoljeću bilo ukrajinskih autora koji su pisali djela na latinskom. Kao primjer Čyževs'kyj navodi Stanislava Orihovs'kog (Orzechowskog), sjajnoga protestantskog publicista, i Marcina Krowickog. Potom se općenito osvrće na razvoj latinističke književnosti u XVII. i XVIII. stoljeću te ponovno spominje imena kao što su Stefan Javors'kyj,

Teofan Prokopovyč i Adam Zernikav. Pojavu djela na latinskom jeziku Čyževs'kyj dovodi u vezu s obrazovnim procesom u “Kijevskoj akademiji, a poslije i u drugim višim školama poput Perejaslavske sjemenišne škole ili Harkivskog kolegija” (Čyževs'kyj 1956b: 318).

Međutim, taj šturi podatak Čyževs'kom očito nije bio dovoljan. Kao da je naslućivao da se stranica i pol teksta analize – premda izdvojena u poseban *ekskurs*, poglavlje unutar povijesti ukrajinske književnosti – gubi u mnoštvu podataka o tradicionalnim književnim vrstama i žanrovima na ukrajinskom, crkvenoslavenskom i poljskom jeziku; stoga objavljuje još jednu odvojenu brošuru: *Antička književnost u staroj Ukrajini* (Čyževs'kyj 1956a). Zapravo, ovdje nije riječ o istraživanju u punom smislu, više su to lakonična opća zapažanja koja se uobičajeno nazivaju *prilozima*. Ta vrlo kratka studija (na svega 16 stranica) dopunjuje povijest književnosti Čyževs'kog, stavljajući naglasak na temu koja mu je posebno zanimljiva. Većina sadržaja te publikacije posvećena je grčkoj književnosti, dok se samo peti dio izlaganja odnosi konkretno na klasičnu (antičku rimsku) latinsku književnost, kao i na novovjekovnu latinsku književnost, točnije na djela pisana na latinskom jeziku unutar ukrajinskoga književnog procesa.

Izlaganje Dmytra Čyževs'kog sadržajno i strukturno podsjeća na članak Ivana Franka *Odjeci grčke i latinske književnosti u ukrajinskoj književnosti*. Oba autora, nudeći općenit pregled teme te nastojeći skicirati plan koraka koji bi trebali prethoditi znanstvenom istraživanju navedene problematike, raspravljaju o statusu obrazovanja na latinskom jeziku, o njegovu razvoju, o načinu na koji su antička djela dospijevala do ukrajinskog čitatelja, o popularnim antičkim i neolatinističkim autorima itd. Bez obzira na sve Čyževs'kom je pošlo za rukom doći do niza iznimno važnih zaključaka koji ni danas nisu izgubili svoju aktualnost.

Jedan je od njih njegova tvrdnja kako je već u XIII. i XIV. stoljeću u Galičko-Volinskom Kraljevstvu (odnosno *Kneževini*, prema terminologiji samog autora, op. M. T.) latinski jezik bio naširoko prisutan kao glavno komunikacijsko sredstvo u vanjskopolitičkim odnosima. Taj zaključak ugledni znanstvenik donosi na temelju građe iznesene u petom i šestom svesku *Povijesti Ukrajine Rusi* Myhajla Ćruševs'kog. Usto Čyževs'kyj posebno ističe da je bliže upoznavanje sa “starim Rimom, njegovom kulturom i književnošću” bilo potaknuto isključivo “duhovnim interesima”, odnosno unutarnjom potrebom samih Ukrajinaca da se upoznaju s izvorima europske civilizacije, a ne praktičnom potrebom da ovladaju latinskim kao komunikacijskim sredstvom, što ih je u najboljem slučaju moglo potaknuti tek na učenje “kancelarijskog” (kako ga autor naziva), poslovnog jezika.

Pritom Čyževs'kyj naglašava temeljnu razliku u usvajanju antičke baštine između već spomenutog razdoblja Galičko-Volinskog Kraljevstva te kasnijega kozačkog razdoblja, kada je latinski jezik postao jedan od četiriju punopravnih izričaja ukrajinskoga kulturnog stvaralaštva. Danas imamo istraživanja koja potvrđuju zaključke obojice znanstvenika (Kupčyns'kyj 2004). U prilog toj tezi, po mišljenju Dmytra Čyževs'kog, mogla bi ići i činjenica da su antička književnost,

osobito tradicija pisanja ljetopisa, kao i neolatinistička povijesna literatura, aktivno utjecale na nastanak specifičnoga ukrajinskog žanra: *kozačke ljetopise*. “Antička književnost postaje uobičajeno, svakodnevno štivo”, tvrdi autor ove studije (Čyževs'kyj 1956a: 14). On je uvjeren da je samo zahvaljujući dubokom prožimanju latinskog jezika i s njime povezanih književnih fenomena s kulturnim životom tadašnje Ukrajine bilo moguće da “novija ukrajinska književnost nađe svoj put pod utjecajem antičke književnosti, makar i u obliku travestija Lobysevyča, Kotljarevs'kog i Ćulaka Artemovs'kog” (Čyževs'kyj 1956a: 16).

U XX. stoljeću u povijesti Nacionalnog sveučilišta u Lavovu jasno se oblikovala tzv. neolatinistička škola, koja je nastala na temelju rada prevoditelja i znanstvenika, ali i bivših studenata Katedre za klasičnu filologiju Fakulteta inozemnih jezika. Među pripadnike te škole s punim se pravom mogu ubrojiti: Myhajlo Bilyk, Igor Zahara, Marija Kašuba, Volodymyr Lytvynov, Vitalij Masljuk, Ivan Paslavs'kyj, Volodymyr Rožovyč, Andrij Sodomora, Jaroslava Stratij, Natalija Jakovenko, a iz mlađe generacije Myroslav Trofymuk i Myroslav Trofymuk mlađi, Oleksandra Trofymuk i Ol'ga Cyġanok.

Povijest škole kronološki se može pratiti vjerojatno od 1950. godine, od trenutka kada je Myhajlo Bilyk na ukrajinski preveo *Roksolaniju* Sebastijana Fabijana Klenovyča i napisao sveobuhvatnu analitičku studiju o tom jedinstvenom djelu, studiju koja je zapravo poslužila kao svjedočanstvo da se nakon Drugoga svjetskog rata ponovno pojavio interes za znanstvena filološka istraživanja. Ipak, ne smijemo zaboraviti da su se djelatnici Katedre za klasičnu filologiju Sveučilišta u Lavovu vrlo aktivno zanimali za pitanja neolatinistike i prije 1939., u razdoblju kada je Sveučilište djelovalo unutar granica poljske države. Tu su tendenciju poljski i židovski emigranti iz Lavova tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata prenijeli u znanstveno sveučilišno okruženje Varšave, Wrocława, Krakova i Poznaña.

Ukorak s najnovijim tehnološkim razvojem jest i pokretanje internetske stranice s neolatinističkim tekstovima, koja, doduše, nosi naziv *Medievist*. Zasluga za taj projekt pripisuje se supružnicima Ljudmyli Ševčenko i Kostjantynu Balašovu (medievist.org.ua). Uzmemo li u obzir da sve europske sveučilišne tradicije redovito njeguju istraživanja neolatinističke tematike, možemo ustvrditi da ukrajinska *neolatinistička škola* jasno pokazuje nacionalne ukrajinske osobitosti neolatinističke književnosti i rasvjetljava proces oblikovanja nacionalne ideje u XVII. i XVIII. stoljeću, ideje izražene na različitim jezicima, te proces konačnog oblikovanja državotvorne svijesti u prvoj polovici XX. i prvoj četvrtini XXI. stoljeća (prema današnjem stanju) na području tzv. *Bloodlands*, *krvavih zemalja*, kako ih je nazvao Timothy Snyder. Što se tiče samih ukrajinskih zemalja, taj proces, nažalost, ni danas nije u potpunosti dovršen unatoč uspješno provedenom referendumu 1991. godine.

No vratimo se disciplini neolatinistike. Možemo pretpostaviti da je vrhunac zanimanja za neolatinističku književnost u prvoj polovici XX. stoljeća bilo upravo publiciranje izvornih tekstova pod naslovom *Ukraina Latina* Panasa Fe-

denka u Pragu 1937. godine. Prvo objavljivanje materijala o tom izvoru vezano uz povijest ukrajinskog latinizma nalazi se u predgovoru moje monografije *Ukrajinska književnost na latinskom jeziku (XV. – XIX. st.): žanrovi, motivi, ideje*. Unikat knjige *Ukraina Latina* čuva se u knjižnici Instituta za istočnu Europu u Regensburgu. Deset godina sanjao sam da dođem do tog izdanja, sve dok mi moj kolega Christian Weise iz Frankfurta nije u tome pomogao.

Panas Vasyľovyč Fedenko, političar, povjesničar i publicist, vrlo je zanimljiva ličnost. Rođen je 13. prosinca 1893. u zaseoku kraj sela Veseli Terny u Katerinoslavskoj (današnjoj Kirovogradskoj) oblasti, a preminuo je 1981. u Münchenu. Bio je aktivan sudionik ukrajinskoga političkog života: član Ukrajinske socijaldemokratske radničke stranke (USDRP), Centralne rade i Radničkog kongresa. Od 1921. živio je u emigraciji: u Poljskoj (neko vrijeme u Lavovu, poslije u Tarnówu), u Čehoslovačkoj (u Pragu) te u Londonu i Münchenu. Od 1923. do 1945. živio je u Pragu (Čehoslovačka), gdje se bavio politikom i znanstvenim radom. Doktorat je obranio 1923. godine na Filozofskom fakultetu Ukrajinskoga slobodnog sveučilišta u Pragu. Sljedeće godine počinje raditi kao predavač na Ukrajinskom visokom pedagoškom institutu “Myhajlo Drağomanov”, gdje uskoro postaje predstojnik katedre, a zatim i dekan Fakulteta za povijest.

Godine 1932. postaje docent na Ukrajinskom slobodnom sveučilištu. Obilazeći praške znanstvene knjižnice i arhive, Fedenko je došao do važnih izvora koji su mu omogućili da istražuje ukrajinsku povijest kozačkog razdoblja. Sva njegova povijesna istraživanja bila su visoko cijenjena među suvremenicima i vodećim znanstvenicima tog vremena. U tom razdoblju njegova djelovanja izlaze i prva fundamentalna istraživanja o ukrajinskoj političkoj povijesti s početka XX. stoljeća. Fedenko se aktivno bavio pitanjima obrazovanja u Ukrajini. Još od djetinjstva sanjao je da postane učitelj ukrajinskog jezika i povijesti u svom rodnom selu, pa se 1917. godine vraća iz Petrograda, gdje je studirao na Povijesno-filološkom institutu, te osniva prvu ukrajinsku gimnaziju u selu Vesele Terny, gdje je neko vrijeme učiteljevaio. Ni u jednom od meni dostupnih bibliografskih popisa Fedenkovih članaka nisam naišao na spomen priručnika *Ukraina Latina*, objavljenog u Pragu 1937. godine u nakladi od svega 120 primjeraka. Predgovor tom izdanju navodim u cijelosti.

“*Latinska Ukrajina*, naslov ove čitanke, zahtijeva određeno objašnjenje. U njoj su skupljeni ulomci iz književnih, povijesnih i drugih djela napisanih na latinskom jeziku u kojima se na ovaj ili onaj način spominju područja koja su danas naseljena ukrajinskim narodom. Ta su djela uglavnom pisali stranci, isprva Rimljani, a potom u srednjem i novom vijeku mnogi drugi autori koji su pisali o našoj zemlji i njezinu narodu. A kad je u XVI. stoljeću utjecaj humanizma prodro u Ukrajinu, autori ukrajinskog podrijetla također su počeli pisati na latinskom jeziku kao međunarodnom jeziku znanosti. U XVII. stoljeću, kada je nastala ukrajinska kozačka država pod vodstvom B[oğdana] Hmel'nyc'kog, latinski je bio jezik diplomatskih odnosa između Ukrajine i zemalja zapadne Europe. Ukrajinske

škole, posebice kolegij Moğyle, bile su rasadišta humanističkog obrazovanja u Ukrajini na latinskom jeziku. Iz Kijeva, kao i Harkiva (u XVIII. stoljeću), proizišao je velik broj istaknutih erudita i vrsnih stilista koji su tečno vladali latinskim jezikom, podjednako i u prozi i u poeziji.

Ova čitanka, između ostalog, ima za cilj pokazati neprekinut tijek ukrajinskoga kulturnog razvoja te davnu i neposrednu povezanost Ukrajine s antičkim (u ovom slučaju rimskim) izvorima civilizacije. Građa za rasvjetljavanje veza Ukrajine sa zapadnoeuropskim, *latinskim* svijetom vrlo je opsežna i, naravno, nije ju moguće iscrpno obuhvatiti ovom čitankom, koja je prvenstveno namijenjena za uporabu u srednjim školama. Smatram svojom ugodnom dužnošću izraziti iskrenu zahvalnost F[edoru] Sljusarenku i D[mytru] Čyževs'kom, profesorima Ukrajinskog sveučilišta u Pragu, koji su mi ljubazno ustupili svoj materijal na korištenje pri sastavljanju ove čitanke. Iz tehničkih razloga bio sam prisiljen bilješke i objašnjenja uz navedene tekstove premjestiti na kraj čitanke. P[anas] Fedenko. Prag, svibanj 1937.” (Fedenko 1937: 5–6).

Panas Fedenko sastavio je svoj priručnik u obrazovne svrhe. Međutim, zanimljivo je promotriti koje je autore i djela priređivač uvrstio u svoju publikaciju te usporediti kanon latinskih autora iz prve trećine XX. stoljeća s današnjim kanonom. Očekivano, Fedenko započinje svoj popis žanrom natpisa. Prva nastavna jedinica tako je i naslovljena: “Inscriptio Latina Antiqua – Antički latinski natpis”. Kao primjer Fedenko navodi natpis s grobnice u Hersonezu Tauričkom: *Diis manibus Aurelius Salvianus tubicen legionis XI Claudiae qui militavit annos XIII vixit annos XXXVI – Božanskim manima Aurelije Salvijan, trubač 11. legije, služio 14 godina, živio 36 godina.*

Slijedi popis djela antičkih rimskih autora (Scriptores Romani antiqui). U njemu nalazimo ulomke pjesama Publija Vergilija Marona i Kvinta Horacija Flaka, ulomak iz *Djela cara Augusta*, citat iz djela *Deset knjiga o arhitekturi* Marka Vitruvija Poliona, zatim ulomak iz *Epitoma historiarum* Marka Junijana Justina, tekstove Publija Ovidija Nazona, Pomponija Mele, Gaja Plinija Sekunda, kao i ulomke iz djela Julija Flora i Gaja Julija Solina te naposljetku Amijana Marcelina, Klaudija Klaudijana i Pavla Orozija.

U poglavlju “Scriptores et documenta Medii aevi – Pisci i dokumenti srednjeg vijeka”, Fedenko donosi ulomke iz djela Jordanesa, Brune iz Querfurta, iz različitih knjiga *Chronikon* Thietmara iz Merseburga, Galla Anonima, *Bertinskih anala* te iz djela *Historia Mongolorum* Plana Carpina, ulomke pisma pape Inocenta III. kralju Danilu, napisanog 3. svibnja 1246., kao i pismo Dmytra Ded'ka građanima Toruņa iz 1341. godine.

U poglavlju “Monumenta XVI saeculi et scripta recentiora (Dokumenti XVI. stoljeća i kasniji spisi)” nalaze se ulomci iz djela Ivana Žigmunda (Sigismunda) Herbersteina *Zapisi o povijesti Moskovijske*, ulomci iz *Povijesti Poljske* Stanisława Sarnickog te iz *Opisa zemalja poljskih* Alessandra Guagninija, ulomci iz knjige Michałona Litvina *O običajima Tatara, Litavaca i Moskovita*, zatim iz knjiga *O*

ratu s Moskovitima Reinholda Heidensteina i *Oružje kozačko* Samuela Evševyča, dokument *Ukrajinska moć godine 1650.*, poslanica Ioanna Girardinija tajniku cara Ferdinanda III. o bici kod Batoga (17. 6. 1652.), izjava Jurja II. Rákócziya o savezu Ukrajine s Moskovijom (19. 8. 1655.), citira se sadržaj sporazuma moskovijskih poslanika s Poljacima (Vilnius, 3. 11. 1656.), pismo cara Ferdinanda III. hetmanu Hmel'nyc'kom (13. 1. 1657.), pismo Hmel'nyc'kog vladaru Moldavije (1656), pismo Hmel'nyc'kog švedskom kralju (8. 9. 1655.), pismo Karla X. Gustava poslanicima u Transilvaniji (25. 10. 1656.), sporazum švedskog kralja s transilvanijskim knezom (16. 12. 1656.), jamstva Karla X. Gustava upućena Hmel'nyc'kom (10. 11. 1657.), navode se ukrajinski prijedlozi sporazuma upućeni švedskom kralju (8. 10. 1657.), ulomak iz *Opisa Kraljevstva Poljskog* Andreasa Cellariusa (1659.), pisma Jana Amosa Komenskog različitim adresatima, ulomci iz djela Johannesa Herbinusa *Kijevske svete kripe ili podzemni Kijev*, kopija pisma Inocenta Giesela upućenog Johannesu Herbinusu (2. 3. 1674.), pohvala hetmanu Rusi Hmel'nyc'kom [...], djela Stefana Javorskog, pismo Pylypa Orlyka *Hetman Pylyp Orlyk Karlu XII. kralju švedskom* (1711) te djela Grygorija Skovorode.

Kao što je već navedeno, Panas Fedenko pripremao je ovo izdanje s obrazovnom namjenom. Međutim, većina autora i djela navedenih u njegovu priručniku i danas je poznata u ukrajinskom kulturnom prostoru. Njihova imena i naslove djela nalazimo u prvom i drugom svesku *Nove povijesti ukrajinske književnosti u 12 svezaka*, kao i u prijevodima Andrija Sodomore, Vitalija Masljuka, Volodymyra Lytvynova i Myroslava Trofymuka. Te tekstove današnji čitatelj može pronaći u mnogim hrestomatijama i antologijama, u prigodnim tematskim zbirkama te u umjetničkim preradama autora kojima je želja popularizirati ovakav tip literature.

I za kraj. Međunarodno udruženje za neolatinističke studije (IANLS) osnovano je 1973. godine. Opisano izdanje Panasa Fedenka *Ukraina Latina* potječe iz 1937. Naravno, sadržaj toga obrazovnog priručnika ne obuhvaća isključivo neolatinističke tekstove, već i primjere djela klasične latinske antike te srednjovjekovne latinske književnosti. No, općenito gledano, ideja da se višestoljetni tijek ukrajinske povijesti sažme u jedinstvenom izdanju koje bi studentskoj mladeži omogućilo razumijevanje te duboke kulturne perspektive zapravo je konceptualni prethodnik djelovanja međunarodnog udruženja neolatinista. Prethodnik koji je pojavu te nove znanstvene organizacije XX. stoljeća pretekao za čak 36 godina.

S ukrajinskoga preveo Domagoj KLIČEK

LITERATURA

- Čyževs'kyj, Dmytro. 1942. *Istorija ukrajins'koji literatury* // Naukova biblioteka "JUT", čyso 22, 23. – Kn. druža : *Renesans, Barok*. Praža: Vyd-vo Jurija Tyščenska.
- Čyževs'kyj, Dmytro. 1956a. *Antyčna literatura v starij Ukraini*. München.
- Čyževs'kyj, Dmytro. 1956b. *Istorija ukrajins'koji literatury (vid počatkiv do doby realizmu)*. N'ju-Jork: Ukrajins'ka Vil'na Akademiya Nauk u SŠA.
- Fedenko, Panas. 1937. *Ukraina latina: latyns'ki teksty pro Ukrajinu / Pidručnyk dlja staršyh kljas gimnaziji*. Praža: V-vo "Ukrajins'ka škola".
- Kupčyns'kyj, Oleğ. 2004. *Akty ta dokumenty Ġalyc'ko-Volyns'koğo knjazivstva XIII – peršoji polovyny XIV s. Doslidžennja. Teksty*. L'viv: Naukove tovarystvo imeni Ševčenska.

SUMMARY

FORGOTTEN NAME, FORGOTTEN DEEDS, FORGOTTEN TITLE, FORGOTTEN CONTENT: *UKRAINA LATINA* OF PANAS FEDENKO

The article examines Panas Fedenko's textbook "Ukraina Latina" in the context of the development of the discipline of Neo-Latin studies – the first attempt to provide a review in an anthological format of synoptic information about the Ukrainian-Ruthenian ethnos. It presents the testimonies by authors from the ancient, medieval and early modern periods, expressed through a variety of genres – inscriptions, excerpts from poetic works, chronicles, epistolary genres, political agreements.

Keywords: Panas Fedenko, textbook "Ukraina Latina", Dmytro Chyzhevsky, Ivan Franko, Galician-Volyn Kingdom, Ukraine-Hetmanate, "Neo-Latin school" of Lviv National University, Institute for Neo-Latin Studies of the LBA/UCU